

Крусь О. П.,

канд. пед. наук, доцент

кафедри мистецтвознавства,

фольклору та музичної освіти,

Рівненський державний гуманітарний

університет, м. Рівне

УДК 37.035.6:784.4

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc250618.22>

ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ХХ СТ.

Проблема національного виховання особистості в усі часи була гострою й актуальною для України, протягом століть роздертої державами-сусідами. Для розуміння сучасних викликів цього процесу вбачаємо важливим відстежити тенденції її концептуалізації у педагогічній думці ХХ ст.

Так, вихідною тезою для цього слугують висновки з досліджень різних граней національного виховання (І. Бех (2008), М. Боришевський (2000), Ю. Бромлей (1981), В. Жмир (1995), К. Журба (2010), О. Куць (2013), С. Лавриненко (2011), Ю. Римаренко (1995), Г. Філіпчук (2018) та ін. про те, що національна свідомість зумовлюється буттям конкретної спільноти (етносу), своєрідністю пройденого нею історичного шляху, а основи її формування закладаються, передусім, народною педагогікою.

Мета статті - спираючись на історико-педагогічні джерела здійснити екскурс в історико-культурні закономірності виховання дітей та молоді в Україні ХХ ст.

Національне виховання - процес формування дітей та молоді як громадян України. За словами С.Гончаренка - це історично зумовлена, створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів... та інших форм соціальної практики (Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с. с.229), у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість (Гончаренко С, 1997, с.229 - 230).

У центрі нашої уваги педагогічні ідеї з національного виховання ХХ ст. Вони стали підсумком і водночас творчим продовженням праці видатних українських просвітників, що сформували ґрунт, на якому постала освіта ХХ ст. Це ідеї патріотизму, любові до рідної землі ("Слово о полку Ігоревім"); важливості науки для народу, зокрема друкованого слова (П.Русин); народної педагогіки, (у освітній діяльності братських шкіл); козацької педагогіки, що покликана плекати нову генерацію українців-патріотів, захисників вільної Української держави; дієвості національного виховання (Й.Борецький "Про виховання дітей", 1609р.);

права народу на школу рідною мовою, побудовану на власних національних засадах (О.Духнович, К.Ушинський, Т.Шевченко); національної системи освіти й виховання в Україні (М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, Б. Грінченко) тощо. Водночас, актуальні, прогресивні ідеї видатних освітян XIX ст. не були реалізовані у національну освіту, оскільки Україна була частиною Російської та Австро-Угорської імперій.

Проте на початку XX ст. у вітчизняній педагогіці вже чітко визначились засади національної школи: у ній має панувати український дух, українська філософія, вони повинні пронизувати програми й підручники, а керівниками школи та вчителями мають стати національно свідомі українці.

Так, в Україні відкриваються етнографічні дослідні станції (одна з них діяла в с.Старосіллі Остерського району Чернігівської області). На зібраному співробітниками матеріалі та завдяки особистим багаторічним спостереженням Ніна Заглада згодом видала в Києві ґрунтовну монографію "Побут селянської дитини" (1929 р.) (Заглада Ніна, 1929). Цінні відомості з української етнопедагогіки містить оприлюднена у Львові "Українська загальна енциклопедія. Книга знання в 3-х томах" (1936 р.) за редакцією Івана Раковського.

Говорячи про відродження національної культури, науки, освіти та педагогіки часів Української Народної Республіки, не можна не згадати Івана Огієнка, який лише за перший рік існування УНР опублікував праці "Українська граматична культура: Розгляд підручників, з яких можна вчитись і вчити вкращій мови", "Рідна мова в українській школі", "Тернистим шляхом: Про кривди народу вкращій мові", "Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу" та ін. (Огієнко, І., 1991; Огієнко, І. 1994). Опинившись в еміграції, І. Огієнко редагував українські журнали "Рідна мова", "Наша культура" (Варшава), "Віра й культура", "Слово істини" (Канада). Найсуттєвішими в системі педагогічних поглядів І. Огієнка слід вважати такі:

- навчання й виховання підростаючого покоління України як держави мусить здійснюватись українською (державною) мовою;
- система навчально-виховних закладів повинна будуватись на засадах національної школи та педагогіки (Кирчів.Р., 1995, с. 9-10).

Невтомно боровся за відродження української школи й педагогіки М. Грушевський (Грушевський, М., 1909; 1991). Квінтесенцією педагогічних поглядів є такі основоположні думки вченого-просвітителя:

- школа й освіта здійснюється на засадах національної культури та обов'язково - рідною мовою;
- національна самосвідомість домінує у вихованні моральності та ін.

У наступні роки процес відродження української національної системи освіти й виховання, що мав місце в УНР та в період "українізації", обірвався; просвітителі зазнають переслідувань та принижень; їхні праці забороняються. Наприклад, десятиріччями дискредитувались праці Софії Русової (1856-1940 рр.), тоді як просвітителька справедливо стверджувала, що "справу виховання бажано поставити як найближче до природних нахилів дитини і до вимог життя, в якому дитина перебуває, у зв'язку зі світоглядом того народу, із психологією тієї нації, із яких походить дитина" (Русова, С., 1997, с. 277-278).

Автор першої концепції української школи Яків Чепіга (1875-1938 рр.) розробив систему виховання, базовану на загальнолюдських і національних цінностях, виклавши її зміст у наукових працях "Азбука трудового виховання й освіти", "Вільна школа, її ідеї й здійснення їх на практиці", "Грунтовні принципи нормальної школи", "Єдиний план і метод соціального виховання", "Проект української школи", "Розмови про виховання дітей", "Страх і кара" та ін. (Світло, 1910, с. 22-24). Я. Чепіга наполягав на нагальності створення таких умов для виховання особистості, щоб можна було "вільно й легко розвиватися індивідуальним здібностям дитини, щоб нація, розвиваючись у своїй культурній поступовій творчості, могла б принести своє власне на вівтар загальнолюдської культури" (Світло, 1911, с. 25-27).

Почесне місце в історії української педагогіки посідає спадщина Григорія Ващенко (1878-1967 рр.), який значну увагу приділяв виховному ідеалу як меті виховання (Ващенко, Г., 1994). Виховний ідеал Г. Ващенко вибудовував на двох принципах: виховання на засадах християнської моралі й на здобутках духовності українського народу, на таких традиційних для нього рисах, як працелюбність, правдивість, жертвна любов до України, людяність, щиросердність і гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, замилювання красою й мистецькою творчістю, зокрема музикою, співом, танцями тощо. Саме ці риси - основа української ментальності, духовне надбання народу.

Зазначимо, що розвиток передової педагогічної думки й практики національного виховання молоді у першій половині XX століття зазнавав офіційного супротиву.

У 30-ті й наступні роки через обмеження функціонування української мови витіснялась національна культура, зазнавали репресій особистості, які плекали рідну мову, у тому числі низка українських педагогів, діячів науки й культури, священнослужителів (Артемова, Л., 2006, с. 305).

Після XX з'їзду КПРС, який розвінчав культ особи Й. Сталіна (1956 р.), розпочався рух "шістдесятників", у якому взяли участь і учительські кола. Однак

"у шкільній політиці не знаходилося місця для залучення дитини до національної, народної, наукової, художньої культури", - зазначає О. Сухомлинська (1997а, с. 109).

Із середини 50-х років у педагогічний процес проникають незапрограмовані владними структурами цінності та орієнтири, які "не вписувались" в офіційні канони, але відповідали потребам і дитини, і вчителя. Це яскраво виявилось у подвижницькій діяльності видатного українського педагога В. Сухомлинського (1918-1970 рр.), який концептуалізував ідею виховання молоді на культурно-історичних і національно-духовних традиціях рідного краю, на народній педагогіці, на вітчизняних традиціях родинного виховання: "Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах" (с. 307-308).

На початку 70-х років XX ст. в Україні поступово зростає кількість праць з етнопедагогіки. Серед них найпомітнішою стала монографія М. Гайдая (1972) "Народна етика у фольклорі східних і західних слов'ян. Проблеми добра і зла".

Після проголошення Незалежності дедалі ширшого розмаху набуває рух за впровадження навчання українознавства у школах; засновуються кафедри в закладах вищої освіти; помітним явищем стає діяльність Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, активно функціонують лабораторії з української етнопедагогіки в Науково-дослідному інституті педагогіки та закладах вищої освіти: Українському педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (нині Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова), Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника, Чернівецькому університеті ім. Ю. Федьковича, Львівському університеті ім. І. Франка, Дрогобицькому педінституті ім. І. Франка та ін.

Ідеями української етнопедагогіки пройняті документи останніх десятиліть: "Концепція національного виховання студентської молоді" (2009), "Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді" (2015), "Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року" (2016), "Концепція розвитку громадянської освіти в Україні" (2018) та ін. що містять положення, спрямовані на виховання особистості, на збагачення інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, формування громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору.

Таким чином, короткий історико-ретроспективний екскурс засвідчує, що проблема національного виховання особистості постійно перебувала в полі зору прогресивних діячів освіти й культури, упродовж тривалого часу супроводжувала та була невід'ємною складовою процесів становлення української державності, віддзеркалюючи реальні складні процеси формування української нації. Отже, в

українській педагогічній теорії й практиці підготовлений міцний фундамент для теоретичного осмислення сучасного важливого стану проблеми. А саме - виховання у молоді почуття коріння, усвідомлення свого першоджерела кровної співпричетності до малої і великої Батьківщини, безцінного почуття, ім'я якому - патріотизм.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
2. Кирчів Р. Внесок Івана Огієнка в українську етнографію і фольклористику. *Народна творчість та етнографія*. 1995. № 4–6. С. 9–18.
3. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / упоряд., ред. Є. І. Коваленко. Кн. 2. Київ : Либідь, 1997. 320 с.
4. Світло. 1911. Кн. 5. С. 25–27.
5. Артемова Л. В. Історія педагогіки України. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
6. Сухомлинська О. В. Проблеми теорії виховання дітей і молоді в Україні. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 4. С. 109–125.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Рад. школа, 1988. 304 с.